

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pana mgr Przemysława Lisa-Markiewicza

pt.: *Jurij Wynnyczuk jako przedstawiciel nurtu gotyckiego w literaturze pięknej*

Wydział Filologiczny (6)		
Wzrost do WF	01-06-2022	Złoty
Wpł. do jedn. org.		
Opłaty		

Gotycyzm to jedna z odmian gatunkowych prozy artystycznej, która odegrała znaczącą rolę w ukraińskiej literaturze XIX – początku XX wieku. Współczesne literaturoznawstwo nie jest możliwe bez poznania prozy gotyckiej w literaturze pięknej. Studia nad tym nurtem stają się jednym z ważnych zadań współczesnego literaturoznawstwa. Wyróżniki gotycyzmu można zbadać, eksplorując różne poziomy jego specyfiki gatunkowej.

W literaturze ukraińskiej proza gotycka odegrała niezwykle ważną rolę, wpłynęła na jej kształt w epoce romantyzmu i ukraińskiego modernizmu. Należy zauważyć, że gotycyzm literacki, wywodzący się z kręgu przedromantycznego, wykazuje z nim cechy wspólne, ale jednocześnie stopniowo przekształca się w odrębny nurt literacki.

Literatura gotycka ma swoje cechy językowe (językowe wyznaczniki grozy, tajemniczości, intensywnego napięcia, przeżyć mistycznych, tajemnic, fantasmagorii), swoją specyfikę tematyczną i stylistyczną, wyraża pewne stereotypy wyobrażeń, ukształtowane przez atrybuty wartości i kluczowe koncepty bliskie kategorii *sacrum* (lub częściej *sacre* – sakralności jako pierwiastka nieczystego), w tym formy, instrumentarium transformacji gotyckości (w szczególności mechanizmy językowe), a także intensyfikatory gotyckości (techniki stylistyczne i retoryczne, stereotypowe wyobrażenia, mechanizmy skojarzeniowe) itp.

W XX wieku literaturoznawstwo polskie, ukraińskie, a także inne przejawiało zadowalające zainteresowanie odnośnie do funkcjonowania gotyckich strategii dyskursywnych w tekstach literackich. Ich zdefiniowanie i analiza – przy wykorzystaniu całego szeregu metodologicznych podejść do badań, prób klasyfikacji – jest już solidnym osiągnięciem instrumentarium literaturoznawczego. I chociaż są badania nad gotycyzmem literackim w prozie artystycznej zarówno pisarzy z Ukrainy, jak i Polski, Niemiec, Czech, Anglii, to jednak dotąd brakuje całościowego, kompleksowego opracowania problemu określonego w rozprawie Przemysława Lisa-Markiewicza: prezentacji, przejawów i funkcjonowania prozy gotyckiej w twórczości Jurija Wynnyczuka.

W swoich badaniach Doktorant podjął próbę wpisania twórczej koncepcji Wynnychyca, cech idiosylu jego prozy gotyckiej oraz projekty wydawnicze, zarówno w diachronię, jak i gatunkową synchronię gotycyzmu w ukraińskiej i innych literaturach europejskich.

Tak więc, recenzowana rozprawa *Jurij Wynnychyca jako przedstawiciel nurtu gotyckiego w literaturze pięknej* przedstawia w literaturoznawstwie próbę ukazania całościowego obrazu funkcjonowania literatury gotyckiej w twórczości jednego z kultowych autorów ukraińskiego postmodernizmu Jurija Wynnychyca – w kontekście europejskiej literatury artystycznej. W tym przejawia się nowatorstwo recenzowanej pracy, a biorąc pod uwagę duże zainteresowanie problemem pogranicza kultur w literaturze pięknej – jej aktualność.

Rozprawa jest dość dobrze skonstruowana, co świadczy o głębokim wniknięciu autora w materiał badawczy i umiejętności tworzenia na tej podstawie pewnych uogólnień i całościowej syntezy naukowej. Opracowanie składa się (oprócz wstępu i wniosków) z trzech części, z których każda poświęcona jest innemu aspektowi zagadnienia. Do rozprawy dodano dość obszerny *Aneks*, w którym zawarto „zakres materiału oraz stan badań pierwotnych w Polsce nad twórczością Jurija Wynnychyca” (s. 433).

We „Wstępie” Doktorant, oprócz uzasadnienia aktualności, nowatorstwa, celu i definicji przedmiotu i podmiotu badań, zawarł podstawowe koncepcje postrzegania gatunku gotyckiego we współczesnym dyskursie literaturoznawczym.

Pierwszy rozdział „Nurt gotycki w literaturze – ujęcie teoretyczne” poświęcony jest analizie fundamentalnych problemów rozprawy. Najważniejsze z nich to definicja terminu „gotycyzm”, cechy gatunkowe prozy gotyckiej i jej podgatunki. W rozprawie Doktorant przyjmuje za punkt wyjścia tezę, że „gotycyzm” jest pojęciem pierwotnym, natomiast „horror”, „literaturę grozy, fantazję grozy” należy postrzegać jako jego odmiany. W tym rozdziale przeanalizowano również specyfikę funkcjonowania gotycyzmu w literaturach europejskich.

Warto zauważyć, że koncept „gotycyzm” ma bardzo rozległe pole semiotyczno-semantyczne. W tym polu należałoby umieścić nie tylko pojęcie „mistyczność” (które bezpośrednio łączy się z zagadkowością, tajemniczością), „inferalność” (czyli związek z siłami piekielnymi), „irrealność”, ale także „irracjonalność” (czyli niepojętość), „iluzoryczność” lub „upiorność”, „fantasmagoryczność” albo „nierealność”.

W tym rozdziale o charakterze teoretycznym Doktorant bada główne cechy gatunkowe prozy gotyckiej, poszukując przejawów gotycyzmu. Rozdział ma dość jasną i przejrzystą strukturę. Autor poświęca w nim należną uwagę różnorodnym, czasem dość sprzecznym

poglądom na kategorię gotycyzmu i osobliwości jego funkcjonowania w kulturze, ze szczególnym uwzględnieniem literatury pięknej. W rozdziale przeanalizowano główne badania filozofów, literaturoznawców, socjologów zajmujących się zagadnieniem gotycyzmu. Ogólnie, Doktorant rozważa zarówno próby zdefiniowania pojęcia gotycyzmu, jak i możliwe strategie jego analizy. Badacz szczegółowo analizuje semiotyczno-semantyczne pole dyskursu gotycyzmu i pojęć pochodnych, bezpośrednio powiązanych z tą odmianą gatunkową: grozy, „czyli wywoływania w czytelniku strachu za pomocą najróżniejszych rekwizytów (niebezpieczeństwa w postaci istot nadprzyrodzonych czyhających na bohaterów czy przerażające sytuacje, które wywołują przerażenie)» (s. 23), wampira, jako szczególnego typu bohatera prozy gotyckiej, siły demoniczne, wpływ poetyki romantyzmu na tę prozę itp.

Ogólnie rzecz biorąc, obszerne i szczegółowe analizy w danym rozdziale (obejmujące szeroki zakres źródeł, które podejmują problematykę teoretycznych aspektów dyskursu gotyckiego) wskazują na sumienne naukowe poszukiwania Doktoranta. Autor doskonale orientuje się w literaturze przedmiotu, właściwie wykorzystuje w swojej analizie i interpretacji prace najważniejszych badaczy zagadnienia.

Drugi rozdział rozprawy „Nurt gotycki w literaturze europejskiej” poświęcony jest problematyce funkcjonowania gotycyzmu w strukturach narracyjnych literatury europejskiej. W tym rozdziale Autorowi udało się wykazać umiejętność doboru najlepszych podejść metodologicznych w analizie i interpretacji wybranych tekstów literackich, a także wypracować syntezę wyobrażeń na temat prozy gotyckiej w utworach autorów angielskich, francuskich, niemieckich i polskich.

W trzecim rozdziale rozprawy „Działalność literacka Jurija Wynnyczuka” prześledzono twórczość Jurija Wynnyczuka, jego światopogląd, spojrzenie na kulturę i poglądy polityczne, zwłaszcza, że pisarz „jest separatystą językowym i dlatego”, jak sam twierdzi, „będzie posługiwał się takimi zwrotami i wyrażeniami, jakie zna z utworów Jurija Kosacza, Natalii Kobryńskiej, Iwana Franki, Wasyla Stefanyka czy Bohdana Antonycza” (s. 129-130). Doktorant słusznie zauważa, że właśnie taki językowy „separatyzm” staje się podstawą palety idiosytylizacji autora, wypełnionej szczególnym dyskursem językowym.

Rozdział jest w pełni kompletną i udaną próbą zidentyfikowania głównych parametrów twórczej palety pisarza, a także zadeklarowania aksjologicznych konstant oraz poglądów pewnej społeczności kulturowej i artystycznej, a zarazem społecznej, tworzącej dyskursywne i narracyjne strategie twórcze określonej części współczesnej literatury ukraińskiej. W szerszym kontekście twórczość Jurija Wynnyczuka można by analizować w obszarze tzw. „fenomenu stanisławowskiego” (którego jednym z rzeczników jest Jurij

Andruchowycz). W perspektywie takich badań rozpatrywane jest badanie w perspektywie estetyki receptywnej, w szczególności relacji pisarz – czytelnik, a to daje możliwość spojrzenia na współczesną perspektywę recepcji jego twórczości w różnych regionach Ukrainy o różnej historyczno-kulturowej tradycji.

Istotnym walorem rozprawy mgr Przemysława Lisa-Markiewicza jest stwierdzenie, iż analiza i interpretacja głównych właściwości idiosylu prozy gotyckiej Jurija Andruchowycza pozwala na sporządzenie psychoportretu Ukraińców-Galicjan jako w pewnej mierze odrębnej części narodu, uchwycenie dosyć szczegółowych cech etnicznych tych Ukraińców, ich psychokultury. Podejście, które zostało wstępnie zarysowane w rozprawie Autora, może mieć ciekawą perspektywę w dalszych badaniach – w szczególności w studium komparatystycznym etnopsychologii i literatury.

Wnioski z pracy krótko podsumowują wszystkie idee i rezultaty rozprawy, formułują poszczególne tezy, które mogą być podstawą do kontynuowania badań w nowej, szerszej perspektywie.

Z racji tego, że każda ponadprzeciętna rozprawa prowokuje do wielu dyskusyjnych refleksji, subiektywnych życzeń, również w tym przypadku konieczne jest sformułowanie w stosunku do niej pewnych uwag krytycznych.

– przede wszystkim trzeba zauważyć, iż rozprawę dysertacyjną mgr Przemysława Lisa-Markiewicza należałoby nieco ograniczyć ze względu na jej objętość. Wiążą się z tym bezpośrednio kolejne dwie uwagi:

– starając się objąć jak najszerszy zakres definicji zjawiska gotycyzmu, Doktorant zdaje się włączać również część materiału, który dla tego opracowania jest rodzajem „tła zakłócającego”. To „tło” zanieczyszcza kanały komunikacyjne prowadzonych badań. Na przykład, na s. 125, gdzie omawiana jest „rozmowa młodej polskiej pisarki Marty Dzido z dziennikarzem „Gazety Wyborczej” – Wojciechem Staszewskim”, można zauważyć, że wypowiedane tam idee nie uzupełniają rozumienia czysto literackich aspektów, które dalej są badane przez Autora.

– wśród uwag krytycznych do tekstu rozprawy należy dodać również „fascynację” Doktoranta zbyt długimi niekiedy cytatami, w tym w przypisach (np. na s. 17 (przypis 44)): s. 126,134-135; lub 155, 162-163 lub 164, lub 167-168, 168-169, 171-172, 173-174, 177, 178, 179, 186-189, 190, 194, 196-197, 199-200, 200 -201 (często nie chodzi tu nawet o cytaty z dzieł samego Wynnyczuka)). Sądzę, iż skrócona ekspozycja wielu cytatów w tekście

(zwłaszcza autorów innych niż Wynnyczuk) pomogłaby znacznie zmniejszyć ogólną objętość rozprawy.

—wydaje się, że w pierwszym rozdziale częściowo brakuje krytycznych uwag Autora, a nawet polemiki – przy omówieniu poglądów innych autorów na temat natury gotycyzmu, jego głównych wyróżników. W rozdziale o charakterze teoretycznym (w paragrafach 1.1. – 1.5.) częściowo brakuje również pewnego syntetycznego ujęcia całej masy prezentowanego tu materiału – uogólnień, które wskazywałyby np. nie tylko na estetyczny, psychologiczny, a nawet ideologiczny charakter zjawiska gotycyzmu, ale także na deklarację możliwości metodologicznych i sposobów ich zastosowania do badania wybranych aspektów tekstu literackiego.

Takie podejście rozszerzyłoby nieco możliwości uogólnień na temat natury estetycznej poruszanego w rozprawie problemu i samej kategorii gotyckości oraz tych pojęć, które są z tym konceptem bezpośrednio skorelowane.

—Podczas analizy kategorii gotyckości warto byłoby włączyć również amerykański gotycyzm literacki. Wiadomo, że narodziny historycznej narracji artystycznej są możliwe tylko w społeczeństwach, które mają głęboko zakorzenioną przeszłość, a przynajmniej starają się ją skonstruować. Na przykład romantyzm w literaturze amerykańskiej nie mógł stworzyć gatunkowej odmiany powieści historycznej, jak w Europie, ponieważ społeczeństwo amerykańskie nie miało tak głębokiej retrospektywy historycznej, jak społeczności europejskie. Tajemnice przeszłości, ujawnione przez prozę historyczną w Europie, realizowane są w wersji amerykańskiej w innej artystycznej perspektywie: narodzin narracji detektywistycznej. Narracja detektywistyczna jest ściśle związana z motywami gotyckimi, w szczególności w prozie E.A. Poego. Nie ulega też wątpliwości, że gotycka proza Jurija Wynnyczuka kształtowała się pod wpływem twórczości tego amerykańskiego pisarza.

— Jeśli mówimy o źródłach gotycyzmu literackiego w piśmiennictwie ukraińskim, to zapewne warto zwrócić uwagę (jak zauważa prof. Wołodymyr Antofijczuk), że geneza motywów gotyckich w literaturze ukraińskiej „powinna odnosić się [i] do oryginalnych i przełożonych dzieł epoki Rusi Kijowskiej i całej literatury dawnej”: są to „przykłady apokryficzne i hagiograficzne (na przykład w *Wędrowce Bogarodzicy po miejscach męki*), które znacząco wpłynęły zarówno na folklor, jak i na twórczość literacką” (na przykład na *Слово од патерика о покуті, як она чоловікові єст пожитечна, хто єя по правді видержить, хоч і не навіки час, аби по правді*” – z Hutarskiego rękopisu z 1744 r.).

Stąd pojawia się problem, który również należałoby rozważyć: jak pojęcie gotycyzmu odnosi się do kategorii *sacrum*, jakie są podobieństwa i różnice w ich przejawach w

literaturze gotyckiej. Istotne byłoby nakreślenie związku z podkategorią *sacrum – sacer*, czyli *sacrum-jako-nieczystość*, co oznacza nie tylko inferalność, ale także inne siły, które są poza *sacrum-jako-czystość*, świętość, uświęconość.

— Analizując opowiadanie Jana Barszczewskiego *Dusza nie w swoim ciele* (s. 204), warto byłoby zauważyć, że jest ono częścią w zasadzie gotyckiej powieści *Szlachcic Zawalnia* tego białoruskiego autora, który pisał po polsku. Wynnyczuk wykorzystał w swoich antologiach niektóre opowiadania z tej powieści (m.in. jedną z nich zatytułowaną właśnie *Szlachcic Zawalnia*).

— Bibliografia w rozprawie przedstawia zarówno klasyczne badania, jak i najnowsze publikacje związane z analizą konceptu gotycyzm, w szczególności w kulturze i literaturze, a także ze studiami nad twórczością Jurija Wynnyczuka i autorów, powiedzmy, tradycji „gotyckiej”. Warto jednak wspomnieć o kilku źródłach ukraińskich, których Doktorant, niestety, nie wykorzystał w swoich badaniach. Niewykluczone, że wynika to z faktu, iż Autor przygotowywał swoją rozprawę do obrony równoległe i niemal dokładnie w tym samym czasie, co wskazana poniżej rozprawa przygotowywana w Ukrainie. W 2020 roku w Podkarpackim Uniwersytecie Iwano-Frankińskim) Iryna Stećka obroniła doktorat na temat „Ukraińska proza gotycka drugiej połowy XIX – początku XX wieku: geneza, wzorce gatunkowe, specyfika artystyczna” (<https://svr.pnu.edu.ua> ›2020/10‹ aref_Stetska). Iryna Stećka jest autorką kilku publikacji na temat ukraińskiej prozy gotyckiej, w tym w spuściznie twórczej Iwana Franki, m.in. Гросевич І. (Ірина Стецька), *Атрибути готичної поетики в оповіданні Хоми Купрієнка „Недобрий віщун”*, [у:] *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Сучасна українська нація: мова, історія, культура (з нагоди 15-річчя кафедри українознавства)*. Львів. 16 березня 2016, с. 369-371; Гросевич І. (Ірина Стецька), *Елементи готики в малій прозі Івана Франка*, [у:] *Іван Франко: «Я єсть пролог...»: матеріали Міжнародного наукового конгресу до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22-24 вересня 2016 р.)*: у 2-х т., Т. 1, Львів: ЛНУ імені Івана Франка 2019, с. 555-562; Гросевич І. (Ірина Стецька), *Жанрово-стилістична типологія літературної готики у дискурсивному полі романтизму*, *Virtus: Scientific Journal*, Canada, Montreal 2019, Issue 32, pp. 150-155; Гросевич І. (Ірина Стецька), *Типологія жанрово-стильових особливостей української літературної готики*, [у:] *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць*, Слов’янськ 2019, Випуск 8, Частина II, с. 169-177.

Jedna z publikacji tej autorki ukazała się w języku polskim (Grosevych I., *Elementy gotyku w nowelistyce Wasyla Stefanyka (na podstawie noveli «Basaraby» oraz «Sama-*

Samiska»), [w:] *KELM: knowledge, education, law, management, nauka, oświata, prawo, zarządzanie*, Łódź: Fundacja «Oświata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO» 2016, nr 3 (15), s. 70-76).

Dodam, że Autor zna jedynie wspólną publikację R. Hołoda i I. Hrosewycz i wprowadza ją w kontekst swoich rozważań w rozprawie. (Голод Р., Гросевич І. (Ірина Стецька), „Петрії і Довбуцуки” Івана Франка в парадигмі української літературної готики, [y:] *Філологічні трактати*. Суми: Видавництво Сумського державного університету 2014, т. 6, № 1, с. 5-11).

Ponadto można wymienić wybrane publikacje innych autorów z Ukrainy, które mogłyby być włączone do bibliografii, w szczególności: О. Білоус, *Архетипи готичного роману (спроба семіотичного аналізу готичної прози)*, [y:] *Матеріали II Міжнародної конференції з літератури США*, Київ 2004, с. 191-197; І. Лімборський, *Західноєвропейський готичний роман і українська література*, „Всесвіт” 1998, № 5/6, с. 157-162.

Wierzę, że Autor będzie miał możliwość uzupełnienia i wykorzystania tych publikacji podczas przygotowywania rozprawy doktorskiej do ewentualnej publikacji w formie monografii.

Uważam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska świadczy o tym, że mgr Przemysław Lis-Markiewicz w sposób profesjonalny włada naukowym tezaurem niezbędnym dla badań literaturoznawczych. Jednocześnie należy dodać, że powyższe uwagi nie umniejszają zasług Doktoranta w opracowaniu problemu postawionego w tytule pracy. W rzeczywistości w rozprawie doktorskiej mgr Przemysław Lis-Markiewicz rozwiązał szereg zadań, w szczególności spenetrował szerokie pole dyskursywne materiału naukowego i krytycznoliterackiego dotyczącego zarówno piśmiennictwa gotyckiego, jak i problemu funkcjonowania gotycyzmu ogółem w kulturze, a w szczególności w literaturze pięknej. Praca mgr Przemysława Lisa-Markiewicza potwierdza możliwość zastosowania w badaniach literaturoznawczych, w tym nad prozą gotycką Jurija Wynnyczuka, kompleksowego podejścia do badania jej funkcjonowania w literaturze pięknej jako odrębnego gatunku. Włączone w obieg naukowy, zanalizowane i zinterpretowane teksty naukowe i artystyczne ukazują perspektywę badania fenomenu prozy gotyckiej Jurija Wynnyczuka, a także ukraińskiego gotycyzmu literackiego w ogóle. Wprowadzają do literaturoznawstwa idee produktywne i prowokacyjne, inspirują dyskusję, co jest niezaprzeczalnie pozytywne. Analiza i interpretacja

tekstów literackich autorów prozy gotyckiej pozwala dostrzec transformacyjne procesy całościowego rozumienia dyskursu gotyckiego w tekstach innych autorów literatur: ukraińskiej i europejskiej.

Rozprawa, oparta zarówno na źródłach naukowych, jak i literackich, przedstawia obszerny zestaw wyróżników gotycyzmu w różnych literaturach na różnych poziomach tekstu literackiego. Włączone w obieg naukowy, zanalizowane i zinterpretowane utwory, zarówno naukowe, jak i artystyczne, zmieniają perspektywę badań konceptu gotyckości, pogłębiają zrozumienie jego istoty, zarysowują nowe perspektywy jego roli w literaturze pięknej. Dlatego naukowe nowatorstwo rozprawy jest niezaprzeczalne.

Rozprawa mgr Przemysława Lisa-Markiewicza jest kompletnym, ugruntowanym metodologicznie i teoretycznie, systemowym, samodzielnym studium prozy gotyckiej Jurija Wynnyczuka. Jest uwarunkowana potrzebą pewnego uogólnienia interpretacyjnego, które pozwoliłoby na opracowanie całościowego teoretyczno-literackiego modelu odzwierciedlania kategorii gotyckości w literaturze pięknej. Umożliwiłoby uogólnienie dotychczasowych badań naukowych oraz poszerzenie pola badań tej odmiany gatunkowej w literaturach: ukraińskiej i europejskiej.

Poziom naukowy rozprawy doktorskiej jest wysoki, zaproponowany temat został w pełni zrealizowany. Praca naukowa Przemysława Lisa-Markiewicza jest opracowaniem oryginalnym, kompleksowym i samodzielnym. Przedstawia uzasadnione naukowo założenia, zawiera nowatorskie wnioski, jest doniosła praktycznie. Teoretyczna wartość pracy wynika z faktu, że jej metodologia, główne założenia i wnioski należą do nowatorskich koncepcji w badaniach funkcjonowania i artystycznego rozwoju kategorii gotyckości w literaturze pięknej na przykładzie twórczości ukraińskiego autora.

Rozprawie towarzyszy wystarczająca liczba opublikowanych przez Autora artykułów (niektóre z nich ukazały się poza granicami Polski). Uważam, że praca mgr Przemysława Lisa-Markiewicza pt. *Jurij Wynnyczuk jako przedstawiciel nurtu gotyckiego w literaturze pięknej* spełnia wszystkie wymagania stawiane tego typu rozprawom i może być dopuszczona do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Ihor Nabytovych, prof. UMCS

Lublin, 27.05. 2022